UDK 811.163.6(436)"1811":37:929 Primic J. N.
Janez Šumrada
Ljubljana

JANEZ NEPOMUK PRIMIC IN USTANOVITEV STOLICE ZA SLOVENSKI JEZIK NA LICEJU V GRADCU 1811[1]

Razprava govori o okoliščinah, ki so omogočile ustanovitev in delovanje Slovenskega društva (1810) in zatem prve stolice za slovenski jezik na liceju v Gradcu (1811–1813). Gibalo obeh za javno uveljavljanje slovenskega jezika in kulture pomembnih dejanj je bil slovenistični entuziast Janez Nepomuk Primic (1785–1823); predstavljeno je njegovo književno, pedagoško in drugo delovanje ter tragična osebna usoda.

The paper discusses the circumstances that paved the way for the foundation and work of the Slovene Society, *Societas Slovenica* (1810), followed by the first chair of Slovene at the school of higher education (*Lyzeum*) in Graz (1811–1813). The moving power behind both actions, important for the public affirmation of Slovene language and culture, was the Slovenistic enthusiast, Janez Nepomuk Primic (1785–1823). The author presents his literary, educational and other activities as well as his tragic fate.

Ključne besede: Stolica za slovenski jezik na liceju v Gradcu (1811–1813), Janez Nepomuk Primic (1785–1823).

Key words: chair of Slovene at the *Lyzeum* in Graz (1811–1813), Janez Nepomuk Primic (1785–1823)

Ustanovitev katedre za slovenski jezik na liceju v Gradcu v za Evropo in Avstrijsko monarhijo prelomnih Napoleonovih časih pred 190 leti je bila za v marsičem še neizoblikovani slovenski jezik, ki je tedaj šele pričenjal vstopati v javno življenje, pomembno pričevanje širše uveljavitve, zato sem vesel, da so se na Inštitutu za slavistiko graške univerze odločili dostojno proslaviti jubilej, ki po eni strani jasno podčrtuje zgodovinski pomen Gradca in njegovih visokih šol za intelektualni in kulturni razvoj Slovencev v nekdanji skupni državi, po drugi pa ga smemo šteti za enega od temeljnih kamnov avstrijsko-slovenskega kulturnega sodelovanja sploh, na katerega sta lahko obe strani upravičeno ponosni.

Za nastanek in kratkotrajno delovanje stolice za slovenski jezik v Gradcu je bil najzaslužnejši Janez Nepomuk Primic (biografski podatki: Kidrič 1934a; Ludvik 1951; Slodnjak 1933–1952; Kos 1995), rojen v kmečki družini leta 1785 v Zalogu pri Škofljici na Dolenjskem, nedaleč od Ljubljane, kjer je v zadnjih letih 18. stoletja obiskoval normalko, zatem pa med 1800 in 1807 končal še gimnazijo in dva letnika filozofije na liceju. Ker se za bogoslovje kljub materini želji ni mogel odločiti, se je načitani mladenič krhkega zdravja, ki je bil najbrž introvertiran in nagnjen k depresivnosti, v pozni jeseni 1807 podal na

[1] Razširjeno besedilo predavanja, ki ga je imel avtor v slovenščini 11. oktobra 2001 na Institutu za slavistiko Karl-Franzens Universität v Gradcu v okviru programa 3. Slovenističnih dnevov, dan pozneje pa je z referatom v nemškem jeziku sodeloval na slavnostni akademiji ob 190-letnici najstarejše stolice slovenskega jezika in postavitvi nemško-slovenske spominske plošče v počastitev tega jubileja.

študij prava v štajersko prestolnico. Gradec je tako postal za precej let njegov drugi dom, mesto, v katerem se je odlično uveljavil, pa tudi mesto njegove osebne tragedije. Primic, katerega gimnazijski profesor v Ljubljani je bil Valentin Vodnik (1758–1819), ki je gotovo močno vplival na njegov intelektualni razvoj,[2] v Gradcu še približno leto dni po prihodu ni mislil na nadaljevanje svojih slovenskih književnih poskusov. K prerodnemu delu v slovenščini so ga spodbudili šele članki Jerneja Kopitarja (1780–1844),[3] utrdilo in razširilo ga je dopisovanje s širšim krogom slovenskih preroditeljev[4] in pa gibanje avstrijskega brambovstva, ki ga je intelektualno v glavnem usmerjal baron Josef Hormayr zu Hortenburg (1781–1848),[5] politično zavetje in vrhovno vojaško poveljstvo pa mu zagotavljal nadvojvoda Janez (1782–1849).[6] Važen element brambovstva je bila večja javna afirmacija nenemških jezikov monarhije, še posebej z uvedbo domačih poveljevalnih

[2] V preostankih *Vodnikove* zapuščine, ki jo hrani NMS v Ljubljani, je ohranjenih 16 Primčevih avtografskih pisem svojemu najljubšemu gimnazijskemu učitelju iz graških let 1808–1813. Vse je objavil Kidrič 1934a: **1, 2, 4, 5, 9, 10, 12, 13, 33, 38, 40, 49, 54, 61, 64, 65** (poudarjeno so zapisane zaporedne številke citiranih objavljenih pisem). Pismo **56** (Kidrič 1934a) je v originalu ohranjeno v NUK, ms. 1091, IV, 6. Fotografske posnetke pisem iz NMS hrani NUK, ms. 1443, Ostalina Valentina Vodnika. IV.4. Korespondenca. – V danes dostopni Primčevi ostalini, ki je prešla po njegovi smrti v Kopitarjeve roke (Kidrič 1934a: 191), po Kopitarjevi pa v ljubljansko licejsko knjižnico (danes NUK, ms. 361), se je ohranil tudi Primčev ekscerpt iz Vodnikovega pisma od 1812/13 (Kidrič 1934a: **60**).

[3] Šlo je predvsem za Kopitarjeve članke v dunajskem časopisu *Annalen*, prim. seznam Primčevih ekscerptov pri Kidrič 1934a: 188–189 in op. 24.

[4] Vsaj deloma se je ohranila Primčeva korespondenca z naslednjimi pomembnejšimi pripadniki slovenskega prerodnega gibanja – evidentiral in objavil jo je že Kidrič (1934a), vendar se naši podatki o današnjem nahajališču originala (objavljeni v oklepaju k vsakemu pismu) deloma razlikujejo od tistih, ki so objavljeni v citiranem delu: *Mihaelom Zagajškom* (1739–1827) – Zagajškovo pismo, Kalobje 10. 11. 1812, Kidrič 1934a: **52** (orig. NUK, ms. 361, mapa HH); *Žigo Zoisom* (1747–1819) – Primčevo pismo Zoisu, Gradec, po 30. 4. 1812, objavil Kidrič 1934a: **42** (orig. NUK, ms. 361, mapa HH); *Valentinom Vodnikom* (gl. zgoraj op. 2); *Jernejem Kopitarjem* – med 1809 in 1812 so znana štiri Kopitarjeva sporočila v zvezi s Primcem (Kidrič 1934a: **3** (orig. NUK, ms. 361, mapa HH), **20** (Primčeva kopija neznano kje), **31** (beležka NUK, ms. 361, mapa P, list a; prepis ms. 361, mapa N), **51** (gl. pojasnilo Kidrič 1934a: 154 op.), s Primčeve strani pa sta se ohranili notica in pismo (Kidrič 1934a: **18**) (NUK, ms. 361, mapa HH), **53** (NUK, ms. 361, mapa HH); *Urbanom Jarnikom* (1784–1844) – iz obdobja med 1811 in 1813 je evidentiranih kar 13 Jarnikovih pisemskih pošiljk Primcu (Kidrič 1934a: **14** (orig. neznano kje), **15** (orig. NUK, ms. 366, 1), **22** (orig. NUK, ms. 366, 2), **23** (orig. NUK, ms. 366, 3), **24** (orig. NUK, ms. 366, 4), **29** (orig. NUK, ms. 366, 5), **30** (orig. NUK, ms. 366, 6), **32** (orig. NUK, ms. 366, 7), **36** (orig. NUK, ms. 366, 8); **37** (orig. NUK, ms. 366, 9), **48** (orig. NUK, ms. 366, 11), **58** (orig. izgubljen); presenetljivo je v obratni smeri dopisovanja Kidrič 1934a: **19** (orig. NUK, ms. 361, mapa HH) evidentiral in objavil samo Primčevo latinsko beležko, ki se nanaša na dopisovanje z Jarnikom; *Jakobom Zupanom* (1785–1852) – znanih je sedem Primčevih pisem Zupanu iz let 1810–1813, vsa so objavljena pri Kidrič 1934a: **11** (orig. NUK, ms. 1091, IV, 11), **21** (orig. danes nedostopen), **27** (orig. NUK, ms. 1091, IV, 12), **39** (orig. NUK, ms. 1091, IV, 13), **47** (NUK, ms. 1091, IV, 14), **55** (orig. nedostopen), **62** (orig. nedostopen); *Janezom Antonom Zupančičem* (1785–1833) – Zupančičevo pismo, Celje 4. 2. 1813, Kidrič 1934a: **57** (orig. NUK, ms. 361, mapa HH); *Francem Bilcem* (ca. 1786–1824) – tri Bilčeva pisma Primcu iz 1811, objavil Kidrič 1934a: **25** (orig. NUK, ms. 361, mapa HH), **26** (orig. NUK, ms. 361, mapa HH), **28** (orig. NUK, ms. 361, mapa HH). – Neposredni in posredni podatki v Primčevi zapuščini in drugih virih pričajo, da si je dopisoval tudi z nekaterimi drugimi slovenskimi kulturnimi delavci (seznam ugotovljenih dopisnikov v Kidrič 1934a: 9–12).

[5] Prim. Türkel 1980; za Hormayrja kot ideologa »avstrijske nacionalne ideje« je še vedno uporaben Robert 1933.

[6] O nadvojvodi Janezu kot vrhovnem poveljniku avstrijskega brambovstva Theiss 1963.

jezikov v brambovske enote ter domoljubno in dinastiji naklonjeno propagando, katere trajni izraz so brambovske pesmi. Študent Primic je le-te bodisi prevajal iz nemščine ali pa pisal izvirne slovenske (Kidrič 1929–1938: 466–467), poleg tega pa se je iz navdušenja za tedanjo habsburško Avstrijo še sam pridružil graškim brambovcem. Čeprav je bil najpomembnejši raziskovalec starejšega slovenskega slovstva Fr. Kidrič mnenja, da je »oficialne Collinove brambovske pesmi prevajal Primic pač brez uradnega naročila« (Kidrič 1929–1938: 466), se da vsaj za drugo, politično gledano vsaj tako pomembno Primčevo prevajalsko delo iz brambovskega obdobja z naslovom *Listi pisani med rimskim in francoskim cesarskim dvorom* dokazati,[7] da je nastalo v tesnem sodelovanju s štajerskimi deželnimi oblastmi. Po svoji vsebini so *Listi* poslovenjena uradna zbirka diplomatske korespondence med predstavniki Napoleonove vlade in papeške kurije v letu 1808, po francoski zasedbi Rima – ki sta ji zatem med sredo maja in začetkom julija 1809 sledili aneksija papeške države ter konfinacija Pija VII. v Franciji. Zbornik je pripravila kurija, katoliške države, članice protifrancoske koalicije, pa so ga razširjale obenem s papeško bulo o Napoleonovem izobčenju iz cerkve. Da pa je bil Primic tudi intimno protifrancosko usmerjen, priča njegov ohranjeni dnevnik iz vojnega obdobja od srede maja do avgusta 1809,[8] ki je zanimiv za lokalno zgodovino Gradca in dela Štajerske v tem času.

Nova vojna z Napoleonom, na katero je širše plasti prebivalstva monarhije pripravljalo brambovstvo, zamišljeno kot široko ljudsko gibanje, se je za Avstrijo vseeno končala s katastrofo. Francoska vojska je leta 1809 naglo zasedla velik del ozemlja cesarstva z Dunajem vred, zato je moral ponižani Franc I. v mirovnih pogajanjih pristati na najhujše: habsburška država je izgubila – mnogi sodobniki so se tedaj bali, da za vedno – svoje jugozahodne pokrajine, namreč del Tirolske in Koroške, Goriško, Trst, Istro, Kranjsko in Hrvaško južno od Save. Francozi so naštete pokrajine povezali z Dalmacijo in bivšo Dubrovniško republiko, ki sta bili v njihovih rokah še izza prejšnje vojne, in oktobra 1809 ustanovili po svoji geografski obliki in multietnični sestavi nenavadno državno tvorbo z imenom Ilirske province, ki so jo na zahodu ozemeljsko oprli na Napoleonovo Italijansko kraljestvo. Avstrija je bila s tem odrinjena od morja in neposrednih zvez s svojimi angleškimi zavezniki, Napoleon pa je lahko razširil celinsko blokado angleške trgovine in prišel v ozemeljski stik s Turškim cesarstvom.

Povsem spremenjene politične razmere in nastanek nove, čeprav – kot se je kmalu pokazalo – izrazito kratkotrajne ilirske državne tvorbe na jugozahodu Habsburške monarhije, katere prestolnica je postala Ljubljana, dotedanje kranjsko glavno mesto, sta bistveno posegla v razvoj slovenskega prerodnega gibanja. Ozemlje, na katerem je bivala velika večina Slovencev in je bilo že stoletja neprekinjeno povezano z drugimi dednimi deželami avstrijskih Habsburžanov, je bilo s tem razdeljeno med dve državi. Ob dejavnem sodelovanju peščice ljubljanskih javnih delavcev, med katerimi je imel najvid-

[7] Rokopis »Listov« je ohranjen v NUK, ms. 361 mapa D, in je, kot piše na njegovi prvi strani, nastal med 26. 3. in 11. 4.1809, zatem pa ga je Primic 19. 4. predal grofu von Gaisrucku kot predstavniku štajerskih deželnih oblasti. Kidrič (1934a: 190) sicer dopušča, da so *Listi* morebiti izšli v tisku, kar pa se glede na izbruh in za Avstrijo katastrofalen potek nove vojne s Francozi zdi komaj verjetno.

[8] NUK, ms. 361, mapa E. Dnevnik nosi naslov *Gerüchte und Nachrichten*.

nejšo vlogo pač Valentin Vodnik sam, so francoske oblasti kmalu zastavile novo in ambiciozno jezikovno-kulturno politiko, ki je na široko odpirala vrata slovenščini v javno življenje, saj jo je uvajala kot učni jezik in predmet na osnovni in nižji srednji stopnji javnega šolstva. Takšna politična odločitev, na žalost zgolj začasne narave, je v dveh pogledih odločilno vplivala na nadaljnji razvoj. Po eni strani so mnoge ljudske in nekaj nižjih srednjih šol *(gymnases)* v slovenskem delu Ilirije dejansko uvedle slovenščino kot učni jezik, Vodnik pa je uspel pripraviti in objaviti večino potrebnih učbenikov, iz katerih so se zatem v materinem jeziku učile še mnoge slovenske predmarčne generacije; to je bil gotovo najvažnejši nasledek francoske jezikovne politike v Iliriji (Šumrada 1999a: 518, 523–524; Šumrada 1999b: 180–183). Po drugi strani je nova ilirska jezikovna usmeritev močno odmevala v sosednji Avstriji in posledično vplivala na oblikovanje drugačnega odnosa do slovenskega jezika v javnosti na Štajerskem, katere poglavitni pobudnik in zatem izvajalec je postal prav Primic, njen idejni usmerjevalec pa prelat Jožef Alojzij Jüstel (1765–1858), po 1803 gubernijski svetnik in štajerski deželni referent za verske in študijske zadeve. Jüstel je bil kot rojen Čeh naklonjen slovanskim jezikom monarhije in se je že jeseni 1809 zavedal, da se v spremenjenih političnih razmerah po nastanku Ilirije v preostanek Koroške in na Štajersko – deželi sta bili tedaj upravno tesno povezani v enoto – ne bo več usmerjal omembe vreden dotok uradništva s Kranjskega, ki je bilo z večinskim prebivalstvom južne Štajerske in južne Koroške sposobno občevati v njegovem slovenskem maternem jeziku. Ker je bil sam duhovnik, je bilo Jüstlu tudi znano, da bi študenti graške teologije potrebovali jezikovni pouk v slovenščini in se tako mogli bolje usposobiti za pastoralno delo med slovenskim prebivalstvom (Kidrič 1929–1938: 458, 512–516).

Graški študent prava Primic se je začel jeseni 1809 predvsem pod vplivom Jerneja Kopitarja poglabljati v slavistiko z mislijo, da bi v njej znanstveno deloval in trdneje povezal štajersko slovensko duhovščino ter jo spodbudil za intenzivnejše prerodno delovanje. V tem smislu je prva bistvena organizacijska novost med graškimi študenti, za katero je izključno zaslužen Primic, *ustanovitev Slovenskega društva* (zanj uporablja Primic dva izraza: *Societas Slovenica* in *Slovensko tovarštvo*) 13. maja 1810.[9] S programom, ki mu ga je bil deloma nasvetoval Kopitar, je pridobil Primic za društvo »nad 15« članov med študenti bogoslovja.[10] Njihov prvotni namen je bil ekscerpirati graška primerka Trubarjeve Nove zaveze in Dalmatinove Biblije za načrtovani slovensko-nemško-latinski slovar, se študijsko poglabljati v Kopitarjevo slovensko slovnico in sestavljati slovenske naloge, vendar pa je Primic že avgusta 1810, le nekaj mesecev po ustanovitvi društva, postavil skupinici ambicioznejše in glede na njene potenciale pač težko uresničljive cilje. Zamislil si ni nič manj kot – veliko znanstveno podjetje, katerega temeljna naloga naj bi bil »popis slovenskega dela Štajerske v njegovem naravnem stanju ter gospodarskem in naravoslovnem oziru; oris njegovih prebivalcev, njihovega značaja, običajev in navad« (Beschreibung des slowenischen Theils von Steiermark; A) seiner natürl. Beschaffenheit in ökonomischer, naturhistorischer Hinsicht, B) Schilderung sei-

[9] Prim. Primčevi pismi Valentinu Vodniku, Gradec 13. 5. 1810 in Gradec 28. 6. 1810 (Kidrič 1934a: **4, 5**); onega od 13. 5. obširno navaja Pogačnik (1969: 83).

[10] Kidrič 1934a: **4,** s seznamom verjetnih članov društva v op. 2; Kidrič 1929–1938: 496–497.

ner Bewohner, ihres Charakters, ihrer Sitten und Gebräuche),[11] kar je bilo po svoji temeljni zasnovi močno podobno razsežnemu projektu topografskega popisa celotne vojvodine Štajerske, ki ga je zatem v predmarčni dobi oblikoval in koordiniral dr. Georg Göth, v prvotni podobi pa je bil zasnovan leta 1811 na pobudo nadvojvode Janeza.[12]

Štajerske deželne oblasti, najprej prav Jüstel kot referent za šolstvo, so odobravale obstoj in namen Slovenskega društva, k čemur je veliko pripomoglo Jüstlovo pozitivno stališče do slovenščine in pa novice o preureditvi šolstva v Iliriji. Naklonjenost oblasti – poleg Jüstla je treba v tem smislu omeniti vsaj še člana deželnega stanovskega odbora Janeza Nepomuka von Kalchberga, samega štajersko-koroškega guvernerja grofa Ferdinanda von Bissingen-Nippenburga in nekatere druge graške visoke uradnike – je Primic takoj, še poleti 1810, preskusil z dvema predlogoma, ki sta bila oba odobrena. Najprej je pridobil Slovenskemu društvu stalne prostore za sestajanje v poslopju graške redute;[13] obenem je predlagal, pač tudi pod vtisom Kopitarjeve slovnice, naj *oblasti ustanovijo v Gradcu katedro za slovenski jezik*. Istočasno se je začel Primic, ki si je dotlej dopisoval le s svojim šolskim in pesniškim učiteljem Vodnikom v Ljubljani ter vedno bolj nenaklonjenim Kopitarjem na Dunaju, korespondenčno sistematično povezovati tudi z drugimi predstavniki slovenskega preroda (gl. op. 4 zgoraj).

Čeprav je *Slovensko tovarštvo* v Gradcu delovalo z uradnim blagoslovom, ni bilo posebej uspešno. Število njegovih članov je upadalo, med dejavnimi člani pa so se poleg Primca uveljavili vsega štirje, ki so bili pozneje vidni slovenski kulturni delavci na Štajerskem. V ohlapni obliki se je *Societas Slovenica* vendarle ohranila do spomladi 1812, ko je del njenih nalog prevzela prav graška slovenska stolica.

Med poletjem 1810 in pomladjo 1812 so v več zaporednih fazah potekale organizacijske priprave na ustanovitev učne katedre za slovenski jezik na liceju v Gradcu. Pobudniku Primcu se je zdela v besedilu predloga, ki nosi naslov *Vorschlag zur Errichtung einer slowenischen Lehrkanzel* ustanovitev katedre bistvena zavoljo dveh ciljev. Prvi je postopni in dolgoročni, a temeljni, saj gre za »izoblikovanje jezika« (Ausbildung der Sprache), pri čemer naj bi katedra ob tesnem sodelovanju z drugod delujočimi slovenskimi preroditelji odigrala važno pedagoško in znanstveno vlogo; drugi povsem utilitaren: duhovščina in uradništvo bosta lahko jezik, ki se ga bosta naučila, uporabljala »v verskem in estetskem, v naravoslovnem in gospodarskem oziru« (in religiöser und ästhetischer, in naturhistorischer und landwirtschaftlicher Hinsicht). Zdi se, da je v tem oziru posebej pomembno Primčevo gledanje, da je potrebno razvijati slovenščino tudi zaradi »estetskega ozira« (ästhetischer … Hinsicht), ki je bil Primcu kot zgodnjemu romantiku pač blizu,[14] vendar je bilo v temeljnem nasprotju s Kopitarjevimi nazori. Ker je bilo pobudniku za nastanek stolice, ki je jeseni leta 1810 dokončal študij prava in se

[11] Primčevo programsko besedilo »Pensum pro Societate Slovenica«, Gradec 5. 8. 1810 (Kidrič 1934a: **8**).

[12] Za slovenski del nekdanje vojvodine Štajerske je izdal del gradiva Göthove topografije Kuret 1985–1989, 1993, a je žal edicija po izdajateljevi smrti zastala.

[13] Primčeva »Bitte um Bewilligung eines der oberen Zimmer im Redouten-Gebäude zu literärischen Zusammenkünften«, Gradec ca. 5. 8. 1810 (Kidrič 1934a: **7**).

[14] Primčev *Vorschlag zur Errichtung einer slowenischen Lehrkanzel*, Gradec, s.d. /pred 5. 8. 1810?/ (Kidrič 1934a: **6**).

obenem poglobil v ambiciozno zastavljeno slovenistično delovanje, treba zagotoviti eksistenco, mu je naklonjeni Jüstel spomladi 1811 preskrbel mesto skriptorja v graški licejski knjižnici, skupaj s stanovskim odbornikom von Kalchbergom pa sta najzaslužnejša, da so štajersko-koroški gubernij in deželni stanovi pobudo o ustanovitvi stolice slovenskega jezika sprejeli. O tej zadevi se je izrekla vrsta vidnih graških činiteljev, med razlogi, s katerimi so utemeljevali svoja stališča pa so navajali, da je za dve petini prebivalcev Štajerske slovenščina materni jezik in da ga zato duhovnik mora, uradnik pa bi ga moral znati. Poudarjali so tudi, da je slovenščina sorodna ostalim slovanskim narečjem, Slovani pa da predstavljajo večinski del prebivalstva Avstrije. Nenazadnje so tudi podčrtovali, da bo zavoljo ustanovitve Ilirije izostal pritok duhovnikov in uradnikov s Kranjskega in pa da je treba izboljšati izobrazbeno raven Slovencev v Avstriji. Na takšni, slovenščini naklonjeni podlagi je štajersko-koroški gubernij predlagal dvorni študijski komisiji, naj ustanovi stolico za slovenski jezik v Gradcu, kar se je s cesarjevo odločitvijo julija 1811 tudi zgodilo. Vendar s tremi pomembnimi omejitvami: katedra je bila ustanovljena poskusno za obdobje treh let, ker se je hotela dvorna študijska komisija prepričati, ali bo za učenje slovenščine sploh dovolj študentov; zatem, pouk slovenščine je bil povsem neobvezen, celo za bogoslovce; in nenazadnje, odobreno višino plače za profesorja, ki je bila kar za četrtino nižja od prejemkov ostalih profesorjev živih jezikov, so na Dunaju naprtili štajersko-koroškim stanovom, ki so s tem pridobili možnost soodločanja oz. sovplivanja pri imenovanju profesorja. Stanovi so zatem razpisali natečaj, na katerega sta se poleg Primca, ki je bil Jüstlov favorit, prijavila še dva slovenska kulturna delavca iz slovenskega dela Štajerske, študent teologije Franc Cvetko (1779–1859) ter slovničar Janez Krstnik Leopold Šmigoc (1787–1829) (Kidrič 1929–1938: 501–504, 512–516). Kopitar, ki se je bil od Primca že napol odvrnil in ga hudo kritiziral, si je nekaj časa močno prizadeval, da Primic katedre ne bi dobil. V tem smislu je celo pritiskal na mecena slovenskega prerodnega gibanja barona Žigo Zoisa v Ljubljani, naj posreduje prek svojih zvez v Gradcu zoper Primčevo kandidaturo (Kidrič 1929–1938: 501–502, 515–516). Vsekakor se je bil stanovski odbor na prvem mestu odločil za domačina Šmigoca, zavrnil pa ni le Cvetka, temveč tudi Primca, češ da kot Kranjec ne pozna narečij štajerske slovenščine. Dokončna odločitev je bila k sreči vendarle v rokah štajersko-koroške deželne vlade, ki je s Kopitarjevo pomočjo pripravila v Gradcu med 23. in 27. decembrom 1811 pisni natečaj s šestimi vprašanji, kjer je bilo treba prevajati iz nemščine v slovenščino in obratno ter sestaviti slovensko utemeljitev na gubernij za pridobitev stolice.[15] Cvetko se konkurza ni udeležil, Kopitar pa si je naglo premislil, ko je januarja 1812 dobil v oceno Šmigočeve in Primčeve odgovore – tokrat se je brez zadržkov postavil na stran mladega jurista in ga graški vladi tudi uradno priporočil. Na podlagi izida natečaja je bil Primic 19. februarja 1812 imenovan za profesorja na slovenski katedri, 1. aprila je v graškem časopisu objavil naznanilo o pričetku predavanj, zatem pa 30. aprila opravil nastopno predavanje. Študentov je imel sprva kar 60, vendar je njihovo število ves čas delovanja katedre močno upadalo, tako da naj bi jih bilo po nekaterih podatkih ob koncu Primčevega delovanja na liceju le še pet.

[15] Primčevo slovensko pisano prošnjo objavlja Kidrič 1934a: **34**.

Z ustanovitvijo katedre za slovenski jezik v Gradcu se začenja kratkotrajni višek Primčevega slovenističnega delovanja, ki se zatem naglo prevesi v tragični konec. Da se je novi profesor graškega liceja zavedal, da je treba za potrebe slovenskega jezikovnega pouka najprej pripraviti učbenike, kažeta njegovi objavi za začetno stopnjo učenja slovenščine, namreč *Abeceda za Slovence, kateri se hočejo slovensko brati naučiti* (izšla 1812)[16] in zatem *Novi nemško-slovenski bukvar ali ABC otrokom lahko zastopljen – Neues Slovenisch-Deutsches der Fassungskraft der Kinder angemessenes ABC* (izšel 1814);[17] posebej za potrebe svojih slušateljev je v letih 1811–1812 spisal *Nemško-slovenska branja* (izšla 1813).[18] Čeprav je obenem obdeloval tudi slovarsko gradivo in (vsaj 1813) po naročilu gubernija prevajal v slovenščino uradne razglase za mariborsko, celjsko in celovško okrožje, poslovenil utilitarno-didaktični spis Benjamina Franklina *Poor Richard's Almanach* pod naslovom *Prava pot k dobremu stanu*[19] in se poskušal v pesništvu – literarna zgodovina postavlja njegovo skromno pesniško zapuščino med začetke pravega lirskega pesništva v slovenskem jeziku (Slodnjak 1975; Pogačnik 1969; Legiša 1938) – tvorijo jedro Primčevega slovenističnega delovanja v letih 1812–1813 njegova predavanja za graške slušatelje slovenščine. Iz njih je mogoče ugotoviti, da za svoj profesorski poklic Primic kljub mladosti ni bil nepripravljen: poleg večine slovanskih jezikov in nemščine je vsaj pasivno znal grško, latinsko, francosko, italijansko in angleško, imel je precej širok razgled po do tedaj natisnjenih (in nekaterih rokopisnih) slovenskih slovnicah, poznal je glavne sodobne slovnice drugih slovanskih jezikov, pa Herderja, Adelunga, Schlözerja, Antona, Linharta, Popoviča, Hacqueta, Appendinija in mnoge druge avtorje. Opiral se je tudi na Kopitarjeve članke ter ocene v dunajskih časopisih, manj pa na njegovo in Vodnikovo slovnico, zato je opazno, da pri svojih predavanjih, ki niso v ničemer izvirna, ampak kompilacija iz povečini zanesljivih virov, včasih nekritično prenaša češke jezikovne vzorce v slovenščino (Milčinski - Slodnjak 1940).

Primic, »največji entuziast med slovenskimi preroditelji«, kot ga je imenoval veliki slovenski slovstveni zgodovinar France Kidrič (1934a: 191), »ustvaritelj duše slovenskemu prerodu na Štajerskem« (Pogačnik 1969: 213), je začel že v drugi polovici leta 1811 kazati prva znamenja duševne bolezni. K tako nesrečnemu razvoju njegove osebnosti je najbrž pripomogel splet razlogov, med katerimi je treba poudarjeno izpostaviti nestabilno osebnostno konstitucijo, nagnjeno k depresiji, nesrečno ljubezen do Gradčanke Marianne von Schick[20] ter vztrajno odklanjanje, ki ga je njegovemu literarnemu in pedagoškemu delu z zanj značilno ostro, pogosto preostro kritičnostjo in brezobzirnostjo vseskozi namenjal Kopitar. Na jesen 1813, prav ko je pod avstrijskim vojaškim pritiskom propadla Napoleonova Ilirija, se je njegova bolezen toliko poslabšala, da so ga morali odvesti v graško umobolnico, od koder so ga sredi leta 1814 pripeljali domov v Zalog pri

[16] NUK 10088, 19306. Abecednik je izšel 1812. v Gradcu v založništvu Alojzija Tuscha.

[17] NUK 9991. Delo je izdala graška založnica Josepha Miller.

[18] NUK 7516, 19172. Tudi to knjigo je 1813 izdala Josepha Miller v Gradcu. – Nedolgo po izidu *Nemško-slovenskih branj* je spisal Jakob Zupan negativno recenzijo, objavljeno v *Wiener allgemeine Literaturzeitung,* avgusta 1813 (Pogačnik 1969: 213), ki se je ohranila v Metelkovi zapuščini in jo danes hrani NUK, ms. 415.

[19] NUK 10114, 19539. Gradec 1812, založba Alojzija Tuscha.

[20] Prim. Primčevo pismo Marianne v. Schick, Gradec 30. 12. 1811 (Kidrič 1934a: **35**).

Škofljici, kjer je nato leta 1823 umrl. Delovanje graške stolice za slovenski jezik je s Primčevo boleznijo za dalj časa zastalo, čeprav so bili vsaj sprva načrti, da bi imenovali drugega profesorja – med možnimi kandidati za katedro so omenjali celo ostarelega Vodnika, ki je bil v Ljubljani v politični nemilosti in upokojen. Delo stolice se je zatem obnovilo šele v letu Primčeve smrti, vendar v bistveno drugačnih okoliščinah, saj Primčev naslednik Koloman Kvas (1790–1867) ni bil v ničemer podoben ne Primcu in ne Francu Serafinu Metelku (1789–1860), nosilcu druge katedre za slovenski jezik, ki je bila v letih 1815–1816 ustanovljena na ljubljanskem liceju (Kidrič 1934b) – ni bil namreč ne entuziast in ne jezikoslovec.

Zgodnjeromantičnemu predstavniku slovenskega prerodnega gibanja Janezu Nepomuku Primcu je v spremenjenih kulturnopolitičnih razmerah ob vojaškem porazu Avstrije in ustanovitvi Ilirskih provinc kot avstrijskemu patriotu in slovensko prebujenemu entuziastu uspelo, da so deželne oblasti na Štajerskem ob izrecni odobritvi z Dunaja ustanovile v Gradcu prvo katedro za slovenski jezik, ki so ji zatem v predmarčni dobi sledili še drugi, z izjemo ljubljanskega neuspešni ali pa na zasebno raven potisnjeni poskusi, da bi slovenski jezik uradno poučevali kot predmet na licejih, tedanjih avstrijskih višjih šolah. Kljub svoji zgolj relativni uspešnosti je Primčeva katedra za slovenski jezik na graškem liceju velikega pomena za nadaljnji razvoj slovenskega prerodnega gibanja in jezika.

Viri

Za ljubeznivo pomoč pri delu z rokopisnim in redkim knjižnim gradivom se zahvaljujem dr. Anji Dularjevi iz knjižnice Narodnega muzeja Slovenije in mag. Rozini Šventovi iz rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

NMS, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana:
– Vodnikiana

NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana:
– Ms . 361, Zapuščina Janeza Nepomuka Primica
– Ms. 366, Ostalina Urbana Jarnika
– Ms. 1091, Zapuščina Frana Serafina Metelka
– Ms. 1443, Ostalina Valentina Vodnika

Literatura

Kidrič, France, 1930: *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe*. Ljubljana: Znanstveno društvo.

– – 1934a: *Korespondenca Janeza Nepomuka Primca 1808–1813*. Ljubljana: Znanstveno društvo (Korespondence pomembnih Slovencev 1).

– – 1934b: Ustanovitev slovenske stolice v Ljubljani. *Ljubljanski zvon* 54. 208–215, 300–307, 374–382.

– – 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti.* Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature. Ljubljana: Slovenska matica.

Kos, Janko, 1995: Primic, Janez Nepomuk. *Enciklopedija Slovenije* 9**,** Plo–Ps. Ljubljana: Mladinska knjiga. 341.

Kuret, Niko, 1985–1989, 1993–: *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842)*. Ljubljana: SAZU (Gradivo za narodopisje Slovencev 3/1/1–3, 3/2/1–).

Legiša, Lino, 1938: Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Krajnsko Čbelico (1806–1828). *Slovenski jezik 1*. 63–112.

Ludvik, Dušan, 1951: Bridka zgodba o Janezu Primcu. *Novi svet* 6. 588–604.

Milčinski - Slodnjak, Breda, 1940: Primčeva predavanja na graškem liceju. *Slovenski jezik 3.* 98–105.

Pogačnik, Jože, 1969: Primic, Janez. *Zgodovina slovenskega slovstva 2*. Klasicizem in predromantika. Maribor: Obzorja. 210–213.

Robert, André, 1933: *L'Idée nationale autrichienne et les guerres de Napoléon. L'apostolat du Baron de Hormayr et le salon de Caroline Pichler*. Paris: Alcan.

Slodnjak, Anton, 1975: Janez Nepomuk Primic. *Obrazi in dela slovenskega slovstva*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 77–78.

Slodnjak, Breda, 1933–1952: Primic Janez Nepomuk. Lukman Franc Ksav., ur., *Slovenski biografski leksikon 2*. Ljubljana: SAZU. 579–583.

Šumrada, Janez, 1999a: Načrti francoskih oblasti v Iliriji o ustanovitvi ljubljanske univerze. Darja Mihelič, ur., *Gestrinov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU. 517–534.

– – 1999b: La politica francese nelle Province illiriche. *Napoleone e l'Adriatico, Ancona, Istituto internazionale per le relazioni adriatiche e l'Oriente mediterraneo* (Congressi sulle relazioni adriatiche e l'Oriente mediterraneo, seconda serie, 2). 168–183.

Theiss, Viktor, 1963: *Leben und Wirken Erzherzog Johanns*. 1. Band, 2. Lieferung. Im Kampf um Österreichs Freiheit (1806–1809). Graz: Historische Landeskommission für Steiermark (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 17).

Türkel, Lisa Christina, 1980: *Das publizistische Wirken des Joseph Freiherrn von Hormayr*. Dissertation. Wien.

Summary

After the military defeat of the Habsburg Empire in the war with France, which brought about the creation of the Illyrian Provinces (1809–1813) – a short-lived state under Napoleon's rule incorporating south-western parts of the Slovene lands – Janez Nepomuk Primic (1785–1823), an early Romantic representative of the Slovene Revival movement, found himself within considerably changed cultural-political framework. As an Austrian patriot, well-connected with the decision-making levels in Styria, he first won the provincial government's support of the establishment and activities of the Slovene Society, *Societas Slovenica*, in Graz in 1810. Then, with the explicit support of the Court of Vienna, he fostered the foundation of the first chair of Slovene at the Graz school of higher education, *Lyzeum* (1811–1813). The Styrian provincial government – particulary the responsable for religious and educational affairs, prelate Josef Aloisius Jüstel (1765–1858), a Czech by birth and therefore in favour of Slavic languages – were aware of the new public status of Slovene in the Illyrian Provinces, as the French cultural and language policy had briefly introduced Slovene as subject and language of instruction into the primary and intermediate public schools of the Slovene part of Illyria. On the other hand, the Graz government objectives were entirely pragmatic, i.e. it was clear to them that in Styria and in what was left over of former Carinthia, there would be less and less influx of administrative personnel from Illyrian Carniola – able to communicate in its native Slovene with the majority population of the southern parts of these two provinces – to count on. As a priest, Jüstel himself was also conscious of the significance of Slovene language instruction for the future pastoral

work of the Graz students of theology. After a lengthy official process, marred by complications (summer 1810 to February 1812), Primic, considerably influenced by his former Ljubljana grammar-school (*Gymnasium*) teacher Valentin Vodnik (1758–1819) as well as by Jernej Kopitar (1780–1844), was appointed professor of Slovene at the *Lyzeum* in Graz. Despite his youth, he was not unprepared for the job, being familiar with both classical and most of the necessary modern languages and broadly read in the relevant contemporary authors. However, in his lectures he sometimes uncritically applied Czech linguistic patterns to Slovene. With great enthusiasm, Primic immediately set to prepare the necessary language textbooks (three were published in 1812–1814), plunged into the lexicographic work for the planned Vodnik's Slovene-German-Latin dictionary, translated official governmental proclamations, published (1812) his translation of Benjamin Franklin's *Poor Richard's Almanac*. He also tried his hand at poetry, and his modest poetic heritage is considered one of the beginnings of true lyric poetry in Slovene. As early as the second half of 1811, Primic unfortunately started to show first signs of mental disturbance. The disease rapidly worsened, consequently he was taken to the Graz asylum in the fall of 1813 and later on left in his parents' care, where he died in 1823. The activities of the Graz chair of Slovene were temporarily suspended with Primic's disease, and resumed not until the year of his death, but within essentially different framework. Despite its only relative success, Primic's chair of Slovene at the *Lyzeum* in Graz was of great importance for the further development of the Slovene language and the Revival movement. In the 1815–1848 *Vormärz* period, the first state-founded/funded chair of Slovene in Graz was followed by other attempts to introduce Slovene as a teaching subject in the Austrian *Lyzeums,* unfortunately either unsuccessful or reduced to the unofficial level – with the only exception of the chair at the *Lyzeum* in Ljubljana (founded in 1815–1816, with Franc Serafin Metelko as professor).